

At the conceptional level the system of students' training in physical culture has been exposed and analyzed as well as main components of that training system in the circle of general physical preparation rounds, consultations with trainers-lecturers of CYSS, lessons of PE, independent trainings at home, linear and staged control.

Key words: Physical culture and sport All-Ukrainian students' Contests, principles of preparing students to the Contests, motivation of a teacher, taking a responsible decision by senior students, uniting the efforts of specialists, prediction of training students' system for effectiveness.

УДК 373.21.032:347.156

Савченко М.С.*

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ»

У статті висвітлено питання, що стосується специфіки реалізації гендерного підходу в навчанні і вихованні підростаючого покоління. Серед основних цілей суспільного розвитку передбачено просування гендерної рівності як умови збалансованого і демократичного розвитку суспільства. Визначено, що гендерна рівність є показником гендерної культури нації та демократичності суспільства, а викликом часу є формування гендерних компетенцій молоді як особливої системи гендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей. Обґрунтовано, що упровадження гендерного підходу в педагогічну освіту слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної дитини, вивільнення мислення педагогів від статеворольових стереотипів.

Ключові слова: гендерна асиметрія, гендерна рівність, гендер, гендерний підхід, гендерний підхід в освіті, гендерна педагогіка, гендерне виховання.

Проблема створення в Україні суспільства гендерної рівності сьогодні актуальна, про що свідчать документи міжнародного і національного значення (стаття 24 Конституції України (1996 р.), Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), Закон «Про охорону дитинства» (2001 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (2004 р.), Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві до 2010 року (2006 р.), виконання Україною як країною-учасницею ООН зобов'язань Декларації тисячоліття щодо досягнення рівності прав жінок та чоловіків та ін). Серед основних цілей суспільного розвитку до 2015 р., визначених та підписаних Україною разом із 189 країнами-учасниками саміту тисячоліття 2000 р., передбачено просування гендерної рівності як умови збалансованого і демократичного розвитку суспільства. Проте стратегію гендерної рівності не можна розуміти як стратегію ліквідації гендерних відмінностей. Її основне призначення – створення політичних і соціальних передумов для найбільш повної реалізації природних здібностей чоловіків і жінок в усіх сферах сталого розвитку суспільства. Однак наявна нормативно-правова база України, спрямована на створення реальної рівності між жінками і чоловіками, не забезпечує належного рівня фактичної рівності. В останнє десятиліття вітчизняними науковцями активно обговорюються гендерні питання, пов'язані з соціально-політичним розвитком української держави, посиленням процесу становлення гендерної свідомості в усьому світі. Цей напрямок не отримав широкого визнання серед науковців, через те що гендерні дослідження пов'язують з феміністичним рухом. Наші співвітчизники досить стримано ставляться до всього «феміністичного», вважаючи, що саме існування такої проблеми не властиве українському менталітету. Гендерні дослідження «виросли» з феміністичних, але вони не ідентичні.

* © Савченко М.С.*

Питання введення гендерної складової в освіту досліджували Ш. Берн, Т. Говорун, О. Кікінеджи, І. Кон, О. Ярська-Смирнова та ін. Методологічні проблеми гендерної педагогіки висвітлено у працях О. Вороніної, В. Гайденко, Г. Гарфінкеля, Е. Гоффмана, В. Кравця, Л. Штильової та ін. Над питаннями сучасних гендерних досліджень у педагогіці працювали Л. Булатова, С. Вихор, Я. Кічук, О. Луценко, А. Митрофанова, Н. Павлущенко, О. Петренко та ін. За визначенням Організації Об'єднаних Націй, саме гендерні відносини (соціальні відносини між статями) є однією з головних проблем ХХІ століття.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження гендерної складової в систему освіти України.

В умовах сьогодення не слід нехтувати в суспільному житті «жіночими» проблемами, оскільки йдеться не про статеві стосунки, а про стосунки владні, про характер людського співіснування, визнання суспільством рівних прав та можливостей людини незалежно від її особистісних ознак. О. Маланчук-Рибак зазначає, що в сучасній інтерпретації гендерний статус, поряд з етнічним та соціально-класовим, трактують як визначальний у конструюванні соціальної ієрархії, в системі розподілу влади, престижу, власності. Гендерна асиметрія зумовлена не лише природо-біологічними чинниками, а й обставинами соціально-культурного та соціально-історичного життя.

Дослідження в різних галузях свідчать про існування гендерної дискримінації в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. У доповіді ООН з питань розвитку людини 2009 року вказується, що Україна посідає 86 місце серед країн-членів ООН у сфері гендерної рівності, що є свідченням дисбалансу статей у законодавчій та виконавчій владі, освіті, економіці тощо.

Гендерна асиметрія – ознака не лише українського суспільства. Світове співтовариство намагається виправити становище. Сучасний період державного розвитку позначений спрямуванням суспільних зусиль на подолання кризової ситуації. Оновлення України відбувається за умов послідовного впровадження демократичних принципів у державне функціонування, що не тільки відповідає світовій уяві про цивілізовану країну, але й збігається з внутрішніми запитами суспільства, де істотно зростає роль жінки та зміцнюється розуміння необхідності становлення на пострадянському просторі демократичних принципів, які відкидають будь-яку форму дискримінації (зокрема і за статевими ознаками).

Г. Удовенко вважає, що коли Україна прагне йти шляхом утвердження як правова держава, законодавче забезпечення гендерної рівності жінок і чоловіків має бути обов'язковим. Цей загальний процес знаходить відображення в державній політиці України, яка протягом останніх десяти років схвалила низку законодавчих актів, спрямованих на досягнення суспільного балансу.

Тому гендерна рівність є показником гендерної культури нації та демократичності суспільства, а викликом часу є формування гендерних компетенцій молоді як особливої системи гендерних знань і практик, релевантних принципам паритетності статей.

На відміну від минулого, нові форми соціальної поведінки статей створюються і впроваджуються в життя не в масштабах однієї країни, а на глобальному рівні. Рівноправність статей, руйнування старих стереотипів щодо жіноцтва, гармонізація стосунків між статями стали предметом розгляду ООН, Ради Європи, висвітлюються у Загальній декларації прав людини [2]. Оскільки гендер є стратифікаційним елементом соціальних відносин, який конструюється суспільною практикою, а під гендером розуміється соціальна стать людини, що формується в процесі виховання особистості, що включає в себе психологічні, соціальні і культурні відмінності між чоловіками (хлопчиками) і жінками (дівчатками), то такі властивості і відносини називають гендерними.

В українській «Енциклопедії освіти» зазначено, що термін *гендер* трактується як поняття, яке об'єднує й характеризує соціально-сформовані психологічні риси, ознаки, властивості суспільної поведінки суб'єкта, детерміновані його статтю» [3, с. 127].

Термін *гендер* уперше було використано психологом Р. Стоделером, який установив залежність між розумінням чоловічих і жіночих ролей, позиціями, рисами характеру та особливостями суспільного розвитку.

З 60-70 рр. ХХ ст. у зарубіжній психології стали з'являтися роботи, що включали таке поняття, як «гендер». Його поява пов'язана з ім'ям Джона Мані. В американській історіографії вперше термін *гендер* з'явився 1986 року, коли Дж. Скотт використав його в статті «Гендер» – значуща категорія історичного аналізу». Термін *гендер* замінювався на більш звичне – «feminism». Соціальна психологія визначає гендер як соціально-біологічну характеристику, за допомогою якої люди дають визначення поняттям «чоловік» і «жінка». З огляду на те, що стать є біологічною категорією, соціальні психологи часто посилаються на біологічно зумовлені гендерні відмінності як на статеві. Таким чином, статеві відмінності розглядаються як гендерні. Іноді ці поняття характеризуються як взаємодоповнюючі; «гендерні особливості – це особливості, пов'язані з ознаками статевої належності». Щоб уникнути суперечностей при визначенні соціальних і культурних характеристик людини, рекомендується використовувати термін *гендер*. Термін *стать* описує біологічні відмінності між людьми, зумовлені генетичними особливостями будови клітин, анатомо-фізіологічними характеристиками і дітородними функціями. Термін *гендер* указує на соціальний статус і соціально-психологічні характеристики особистості, пов'язані зі статтю і сексуальністю, які виникають у взаємодії з іншими людьми. Термін *стать* акцентує на біологічних підставах психологічних відмінностей, а термін *гендер* підкреслює соціокультурне походження психологічних відмінностей. І «стать», і «гендер» є системами умовних позначень, що формують певний порядок відносин між людьми [1].

Український науковець Н. Кутова зазначає, що багато відмінностей у поведінці та життєвому досвіді чоловіків і жінок не зумовлені біологічними відмінностями між статями, а є соціально-культурними утвореннями.

На нашу думку, заслуговує на увагу трактування цього поняття, запропоноване російським дослідником І. Коном. Він вважає, що у вузькому сенсі «гендер» – це соціальна стать, соціально детерміновані ролі, ідентичності і сфери діяльності чоловіка та жінки, які залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства.

Освітні заклади, поряд з іншими агентами соціалізації, визначають ідентичність, а також можливості особистісного, громадянського та професійного вибору. Навчання і виховання ґрунтуються на статево-рольовому підході, який істотно обмежує розвиток особистості рамками традиційних гендерних ролей в основних сферах життєдіяльності людини – у родині, вихованні дітей, професії, відпочинку.

Упровадження гендерного підходу в педагогічну освіту слід розуміти як розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожної дитини, вивільнення мислення педагогів від статево-рольових стереотипів. Справжня рівність нівелює стать, проте враховує в освітньому процесі специфіку життєвих інтересів та психологічних відмінностей дівчаток і хлопчиків, а також далеку від ідеальної гендерну ситуацію в українському суспільстві. Тому початкове формулювання проблеми гендеру в освіті полягає в аналізі уявлень і стереотипів, які мають місце в навчально-виховному процесі освітніх закладів. Розглянемо їх більш докладно.

Український дослідник П. Горностаї зазначає, що поняття гендеру як соціально-психологічної статі людини визначається принаймні двома сферами детермінант:

соціальними (сукупністю соціальних очікувань щодо гендерних ролей, норм і стереотипів) та особистісними (уявленням людини про те, ким вона є). Друга дуже тісно пов'язана з поняттям ідентичності. Ці дві сфери є нероздільними, адже в процесі самоусвідомлення, говорячи про себе «я є тим-то» або «я є такий-то», тобто використовуючи для самоопису певні поняття, людина відносить себе до тієї чи іншої спільноти, групи, категорії. Кожне поняття є узагальненням якоїсь групи речей. Це властивість людської мови, яка лежить в основі свідомості та самосвідомості.

Д. Гоулінг, співавтор розділу «Психотерапія та гендер» одного із зарубіжних підручників з психотерапії, відзначив, що встановлення гендерної ідентичності починається в ті перші лічені моменти життя, той яскравий момент першої реалізації: «Це – дівчинка»; «Це – хлопчик».

Отже, гендерна ідентичність полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таких, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією).

Досить суттєвими характеристиками особистості, що тісно пов'язані з ідентичністю і визначають гендерні особливості особистості, виступають такі ознаки мужності чи жіночності, як фемінність і маскулінність. Маскулінність та фемінність – це системи властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими чи жіночими. Це такі особливості людини (насамперед психологічні), які визначають відповідність власній психологічній статі, гендерно-рольовим нормам і стереотипам, типовим для чоловіків та жінок формам поведінки, стилям життя, способам самореалізації, вибору відповідних цінностей, установок тощо. Типовими маскулініми якостями вважаються інтелект, раціональність, незалежність, активність, сила (як фізична, так і психологічна, чи сила характеру), авторитарність, агресивність, стриманість в емоційних проявах, схильність до ризику, здатність до досягнень. Типовими фемінними якостями вважаються емоційність, м'якість, слабкість, турботливість, практичність, консервативність, інтуїтивність, реалістичність, комунікативність, сензитивність, емпатійність.

Кожне культурне середовище, кожна нація має свої стандарти виховання – гендерні ролі. Хлопчиків виховують згідно з еталоном маскулінності, дівчаток – фемінності. Маскулінність/фемінність як дескриптивна, описова категорія є сукупністю психологічних і поведінкових властивостей, притаманних чоловікам і жінкам. Як аскриптивна категорія, вона є символом, елементом культури суспільства, сукупністю уявлень, установок і вірувань щодо якостей чоловічого і жіночого. Як прескриптивна категорія, маскулінність/фемінність є еталоном ідеального чоловіка чи жінки [6]. Згідно з гендерною теорією дитина отримує знання, вигідні суспільству, і її поведінка повинна відповідати традиціям і очікуванням соціуму. Якщо особистість діє всупереч традиційним стереотипам, її поведінка сприймається як порушення норм, правил, а сама особистість – як меншовартісна.

Л. Штильова чи не першою порушила проблему співвідношення педагогіки і гендеру як складних соціальних і наукових категорій. Вона вводить в педагогічну теорію поняття «гендерний підхід в освіті».

Гендерний підхід в «Енциклопедії освіти» визначається як вимір суспільних явищ крізь призму сукупності світоглядних положень, які виходять з ідеї про те, що важливі не самі по собі біологічні та фізичні відмінності між чоловіками і жінками, а культурна і соціальна значущість, яка надається суспільством цим відмінностям у напрямку досягнення гендерної рівності [3, с. 129].

Потребу включення в педагогіку цього поняття науковець вбачає в тому, що сучасна освіта повинна сприяти дітям у розвитку їхніх індивідуальних можливостей

і якостей, створювати умови для самореалізації незалежно від статі та існуючих упереджень, а для цього педагогічний колектив має володіти гендерною чутливістю та гендерним підходом у вихованні та навчанні дітей. Л. Штильова перераховує низку чинників, що зумовлюють необхідність включення в педагогічну науку і практику таких постулатів:

1) гендерний вимір стає більш важливим в оцінці основних детермінант у процесі суспільного й особистісного розвитку;

2) у педагогічній науці досі відсутній напрямок, який вивчає становлення гендерної ідентичності, незважаючи на його значення для розвитку статей, натомість триває відтворення патріархальних стереотипів;

3) традиційне розуміння термінів *статеве виховання* і *статеворольова соціалізація* не лише не відтворюють реалій сучасності, а й ускладнюють їх розуміння.

З огляду на це гендерний підхід в освіті пов'язаний з особистісно зорієнтованим підходом, теорією гендерного виховання [6].

Саме на межі педагогіки і гендерної теорії сформувалася гендерна педагогіка як нова галузь педагогічної науки. Узагальнення В. Олійник та Л. Даниленко щодо використання гендерного підходу в освіті базується на визнанні рівної цінності як чоловічої, так і жіночої особистості та на відсутності протиставлення та диференціації за ознакою біологічної статі [2].

Специфіку змісту гендерної освіти (І. Кон, Д. Колесов, В. Єремєєва, Т. Репіна, О. Каменська, Л. Штильова, Т. Говорун, А. Кириліна, О. Кізь, О. Кікінежді, І. Кльоцина, Л. Кобелянська, В. Кравець, Л. Міщик, Т. Хрїзман) становлять: сукупність знань, цінностей і стандартів соціокультурних відносин статей; адекватне розуміння гендерних проявів особистості у професійній діяльності; розкриття особливостей гендерної соціалізації молоді; формування в особистості досвіду взаємодії між статями на засадах гендерної рівності.

В. Кравець, на наш погляд, найбільш глибоко розкрив сутність цього поняття. Він вважає, що сам гендерний підхід за наявності смислової варіативності поняття «гендер» «включає в себе певні специфічні особливості теоретичного ракурсу, що свідчить про дискусійність і багатоплановість гендерних досліджень, що призводять до неоднозначності рішень» [4, с. 7]. Дослідник зауважує, що діяти з розумінням соціального, конструктивістського походження категорій «чоловічого» і «жіночого» в суспільстві, ставити особистість та індивідуальність дитини в розвитку і вихованні вище за традиційні рамки статі означає здійснювати гендерний підхід в освіті. Відомо, що якість освіти, її зміст, методика викладання багато в чому залежать від суб'єктів освітнього процесу, тобто від студента з його особливостями і здібностями, які визначаються частково такою постійною характеристикою, як стать. На жаль, на сьогодні навчання і виховання в освітніх закладах не є диференційованим для хлопчиків і дівчаток, не враховує відмінностей між ними, які досить яскраво проявляються як у пубертатний, так і в постпубертатний періоди на фізіологічному, психологічному, поведінковому та інших рівнях. Тому завданням для освітніх закладів є надати дітям можливість розвивати індивідуальні здібності та інтереси незалежно від належності до конкретної статі, протистояти традиційним стандартам стосовно статей. Для цього, як справедливо зазначає В. Кравець, педагогічний колектив «повинен мати гендерну чутливість, володіти методикою гендерного підходу до процесу соціалізації дівчат і хлопців» [4, с. 8].

Гендерний підхід у педагогічному процесі має принципове значення, оскільки ще в дошкільному навчальному закладі, а потім у школі формується чимало уявлень щодо професійного самовизначення, життєвої стратегії, доступу до ресурсів влади, що мають у своїй основі соціостатеву орієнтацію. Така ж точка зору теорії гендерних

схем, згідно з якою, звільнивши зміст освіти від існуючих упереджень та підготувавши нове покоління педагогів, можна виховати підростаюче покоління, позбавлене гендерних стереотипів.

Ознайомлення педагогічної громадськості з результатами досліджень дасть змогу по-новому розглянути проблему виховання статей і здійснити теоретичні пошуки її розв'язання. Л. Штильова справедливо зауважує, що не вистачає дослідницької бази, не достатньо матеріалів з гендерної проблематики для педагогів, мало науково-популярної літератури. Крім того досвід країн, які мають певні досягнення в цій галузі, майже не використовується, оскільки практично немає перекладів психолого-педагогічної літератури [6].

Підсумовуючи викладене вище, слід констатувати, що гендер як соціально-психологічна характеристика статі значною мірою визначається соціальними очікуваннями, особливостями культури, традицій, виховання. Рівень демократичності й цивілізованості суспільства визначається ставленням до жінок та їх прав, тому ідеї гендерної рівності та гендерний підхід повинні мати місце в освіті. Соціологічні, психологічні й філософські дослідження гендеру недостатньо відображені в новій освітній парадигмі, педагоги не ознайомлені з останніми дослідженнями в цій галузі. З огляду на це виникає потреба використовувати досвід, науково-методичну літературу країн, які мають досягнення у впровадженні гендерної складової в роботу освітніх закладів.

Гендерний підхід в освіті як механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості передбачає: відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіка чи жінки; заохочення видів діяльності, що відповідають інтересам особистості; пом'якшення гендерних стереотипів; урахування соціально-статевих відмінностей. Він є необхідною передумовою реалізації гендерного виховання і складовою особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу.

Таким чином, гендерний підхід дозволить педагогам переглянути традиційний підхід до виховання хлопчиків і дівчаток, вибудувати процес виховання з урахуванням гендерних особливостей вихованців, сучасних соціокультурних потреб суспільства і сучасної педагогічної реальності, що стає важливим фактором ефективного навчання, виховання і позитивної їх соціалізації.

Порушена у статті проблема багатоаспектна і потребує подальшого наукового пошуку й обґрунтування.

Література

1. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. Т. Вихор. – Тернопіль, 2005. – 268 с.
2. Головащенко І. О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження досвіду з міжнародними [Електронний ресурс] / І. О. Головащенко. – Режим доступу : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pdf>.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Кравець В. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
5. Мудрик А. В. Про статоворольової (гендерну) підході у соціальному вихованні / А. В. Мудрик // Виховна робота в школі. – 2003. – № 5. – С. 15-19.
6. Штилева Л. В. Педагогіка і гендер: розвиток гендерних підходів в освіті [Електронний ресурс] / Л. В. Штилева – Режим доступу : <http://www.ivanovo.ac.ru/win1251/jornal/jornal3/shtil.htm>.
7. Шаранова С. Гендер. Образование. Мобильность / С. Шаранова // Высшее образование в России. – 2002. – № 6. – С. 130-134.

Савченко М.С.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В ОБРАЗОВАНИИ»

В статье рассматривается вопрос, что касается специфики реализации гендерного подхода в воспитании подрастающего поколения. Среди основных целей общественного развития предусмотрено продвижения гендерного равенства как условия устойчивого и демократического развития общества. Определено, что гендерное равенство является показателем гендерной культуры нации и демократичности общества, а вызовом времени является формирование гендерных компетенций молодежи как особой системы гендерных знаний и практик, релевантных принципам паритетности статей. Обосновано, что внедрение гендерного подхода в педагогическое образование следует понимать как расширение жизненного пространства для развития индивидуальных способностей и задатков каждого ребенка, высвобождение мышления педагогов от полоролевых стереотипов.

Ключевые слова: гендерная асимметрия, гендерное равенство, гендер, гендерный подход, гендерный подход в образовании, гендерная педагогика, гендерное воспитание.

Savchenko M.S.

THE CORE OF THE CONCEPT «GENDER APPROACH TO EDUCATION»

The article highlights the issues regarding the specifics of the gender approach to the younger generation education and upbringing implementation. Social development priority depends on the way gender equality as a requirement for sustainable and democratic development of society is promoted. It has been determined that gender equality is an indicator of gender national culture and democratic society, and forming the youth gender competence as a special system of gender knowledge and practices relevant to the principles of sexual parity is the challenge of time.

In present conditions «women's» issues should not be neglected in public life, because this is not about sexual relations, and about the power relations, of the nature of human co-existence, recognition in society - equal rights and opportunities of all persons, regardless of personal characteristics.

Educational institutions, along with the other agents of socialization, determine the identity of a possible personal, civil and professional choices. Training and education are based on state variable approach, which significantly restricts the personal development of the framework of traditional gender roles in major spheres of life: family, education of children, occupation, recreation.

It is proved that the introduction of gender dimension in pedagogy should be understood as an extension of the living space for the development of each child individual abilities and talents, the of teachers thinking release from gender roles' stereotypes.

Key words: gender asymmetry, gender equality, gender, gender approach, gender education, gender pedagogy.

УДК 37.017.7

Слініч Ю.В.*

ВИСТАВКА ДИТЯЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР ВИХОВАННЯ ЩАСЛИВОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті визначено виставку дитячого мистецтва як освітньо-культурний простір для виховання щасливої особистості. Розглянуто основні концепції розуміння щастя та принципи педагогіки, які сприяють вихованню щасливої особистості. Вивчено та обрано за основу ідею В. Сухомлинського про те, що особистість можна навчити бути щасливою. Визначено місце педагога у процесі вивчення науки щасливого буття. Розкрито особливості дитячого малюнка як засобу спілкування юного автора з глядачами.

Ключові слова: виставка дитячого малюнка, щастя, щаслива особистість, освітньо-культурний простір.

* © Слініч Ю.В.*